

GÖRME ENGELLİLERE YÖNELİK KÜTÜPHANECİLİK VE DERS PROGRAMLARI

***Doç.Dr.Fatoş Subaşıoğlu**

ÖZ: *Bu çalışma, bilgi hizmeti sunan kütüphanecileri yetiştiren bölümlerin, özellikle görme engelli kütüphane kullanıcılarına yönelik olarak ders programlarına eklenmesinde yarar görülen konuları ortaya koymayı amaçlamaktadır.*

Giriş:

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre, genel olarak herhangi bir toplumun nüfusunun yaklaşık %10'unu, dünyanın 750 milyon ile 1 milyar kişisini (Perelman. <http://www.nysforum.org/committees/access/newsletters/April07-Access-Newsletter.htm>) ve Dünya Bankası verilerine göre ise dünyanın en yoksul toplumlarının nüfusunun %20'sini engelli kişiler oluşturmaktadır (Mont, 2005).

2003 yılının son aylarında Özürlüler Şurası'nın kararları doğrultusunda yapılan araştırma sonuçlarına göre ise ; Türkiye'de özürlülük oranı %12.29'dur. Bu oran nüfusun 8 milyon 431 bin 937'sini oluşturmaktadır (Türkiye Özürlüler Araştırması... <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>).

Son on yıllık dönemde, dünya genelinde engelliler için faaliyet gösteren örgütler, engelli kişilerle ilgili konuları insan hakları yaklaşımı ile ele almışlar ve çevreci bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Her iki yaklaşım da, engellilerin toplumla her yönden bütünleşebileceği bir toplum modeline dayanmaktadır. Engelli kişilerin haklarına ve toplumun tüm insanları içine alacak şekilde yeniden yapılandırılmasının gerekli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu modellerde, kişilerin engellerinin değil, engelli kişileri dışlayan toplumsal örgütlenmenin engel oluşturduğu varsayılmaktadır. (Avrupa Birliği'nin Engellilerle... <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/yurtdisi/giris/TURKCE-U%20disability%20strategy.doc>).

Bilgi Hizmetleri ve Engelliler:

Bireyin, toplum hayatının insanlara sunduğu olanak ve hizmetlerden yararlanabilmesi ve kendi hizmetini sunabilmesi, yani toplum hayatına tam katılabilmesi, ancak bireyin söz konusu faaliyetlerden ve hizmetlerden yararlanabilmesi ve bunlara ulaşabilmesi ile

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.

mümkündür. Bilgiye ulaşabilmek, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmek de, toplumsal yaşama katılım yönüyle çok önemlidir. Bilgi çağının ve bilgi toplumunun gereklerinden biri olan bilgiye erişim, bireylerle ve toplumsal yaşam içindeki hizmetlere ulaşabilmekte etkili iletişim kurabilmeyi gerektirmektedir. Bu iletişim günlük konuşmalardan, bilgi kaynaklarına ulaşabilmekten bilgisayar kullanımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Özürlüler İdaresi Başkanlığı...<http://64.233.179.104/search?q=cache:4zvN1d02tKUJ:www.tk.gov.tr>).

“Evrensellik, paylaşılabirlik” ve “erişilebilirlik” bilginin en önemli özellikleridir. Bilgi bazlı, bilgisayar ve iletişim teknolojisi ve İnternet ağırlıklı yaşadığımız son yılların anahtar sözcüğü ise “bilgiye erişebilmek”tir.

Bilgi çağı ve bilgi toplumunun gereklerinden en önemlisi, hangi ortamda bulunursa bulunsun bilgiye erişimi herkes için olanaklı kılmak, 20.yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da engellilerin, yaşadığımız bilgi bazlı sürecin dışında kalmaması gerektiğini düşünen bir toplumu yaratmaktır. Amaç, bireylerinin eşit koşullarda birlikte çalışıp, yan yana yaşayarak oluşturulacak bir toplumu, bir dünyayı gerçekleştirmekse, çabaların, özellikle engelli bireylere sunulacak sistemler, hizmetler, planlamalar bağlamında bilgilenmek, bilinçlenmek ve duyarlılığı arttırmak yönünde de yoğunlaştırılması ve bu anlamdaki çabalara bilgi hizmeti sunan kütüphanecileri yetiştiren bölümlerin de katılması gerekmektedir.

Bilgi ve Belge Yönetimi (Kütüphanecilik) Bölümlerinde Görme Engellilere Yönelik Dersler:

Bilgi ve Belge Yönetimi (Kütüphanecilik) Bölümleri, öğrencilerini tüm kütüphane hizmetlerinde, engellileri, hizmetlerinin dışında bırakmamalarını sağlayacak eğitim programlarıyla desteklemelidirler. Tıbbi açıdan “Bu insanların ne problemi var?” sorusu yerine, kütüphane personeli, sosyal bir bakış açısıyla “Hizmetlerimizden yararlanabilmeleri için bu kişilerin önündeki engelleri nasıl kaldırabilirim” sorusuyla eğitilmelidirler.

Ülkemizde kütüphaneci yetiştiren beş Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü -eski adıyla Kütüphanecilik Bölümü- (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ve Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü) bulunmaktadır.

İlgili bölümlerin ders programları incelenerek, engellilere, özellikle görme engellilere verilecek hizmetler kapsamında 4 yıllık lisans ders programında yer alan derslere eklenmesinde yarar görülen konular şöyle saptanmıştır:

İletişim, Bilgi ve Toplum:

İletişim, bilgi ve toplum konusunun temel kavramları, iletişim ve kütüphane ilişkisi, toplumsal uyum ve etki, toplum ve toplumsallaşma konularının işlendiği derste, engellilerin toplumla bütünleşmesinde iletişim ve bilgiye erişim konusunun irdelenmesi yararlı olacaktır.

Psikoloji ve/veya sosyoloji:

Psikolojik / sosyolojik açıdan gruplar, özellikleri, eğitim-toplum-birey ilişkisi açısından, bilgi hizmetlerinin psikolojik ve sosyolojik etkileri işlenmelidir.

Etik ve Mesleki Sorumluluk:

Toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlere duyarlı olmayı sağlayarak sorunları doğru analiz edebilme ve bu doğrultuda mesleki perspektif geliştirme, bilgi merkezi türlerine göre kullanıcı gruplarına yönelik hizmetler konusunda kuramsal bilgi alt yapısını oluşturma konularının işlendiği derste, kütüphaneci-toplum-birey üçgeni içinde, engelliler / görme engelliler için de sözü edilen başlıklarda, mesleki sorumluluğun ve duyarlılığın artırılmasına çalışılmalıdır.

Kullanıcı Grupları ve Bilgi Hizmetleri:

Bilgi, bilgi türleri, bilgi gereksinimi, kullanıcı grupları, özellikleri ve bilgi arama davranışlarının incelendiği derste, engellilerin / görme engellilerin bilgi arama davranışları, özel bilgi sistemleri ve hizmetleri de eklenmelidir. Kütüphaneciler, böylelikle bu gruba uygun bilgi, hizmet ve yönetim sistemleri de geliştirebilirler.

Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşamboyu öğrenme:

Bilgi okuryazarlığı ve yaşamboyu eğitim programları, mevcut uygulamalar, görme engelli bireyler için de ele alınmalıdır.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri:

Derste engelli bireyler için donanım ve yazılım özellikleri, uyarlanmış teknolojiler, arabirimler, sistemler ve mümkünse bunların kullanımlarına da yer verilmelidir.

Bilginin Organizasyonu:

Tüm bilgi kaynaklarının tür olarak düzenlenmesi, kataloglanması ve sınıflanması yanı sıra, görme engellilere ilişkin bilgi kaynaklarının (Braille, konuşan kitaplık v.b) kataloglanması ve sınıflanmasına da yer verilmelidir.

Bilgi Depolama ve Erişim :

Derste, dijital koruma, depolama, dijital doğmuş materyallerin özellikle görme engelliler için istenen ortama dönüştürülmesi sistemleri (Braille veya ses olarak), Braille olarak üretilmiş kitapların dijital olarak arşivlenmesi, braille görüntüleme ve çıktı alma olanaklarına da yer verilmesi yararlı olacaktır.

Derme Geliştirme:

Bilgi merkezi türlerine göre temel derme geliştirme işlemleri hakkında bilgi verilen derste, görme engellilere yönelik derme seçim, sağlama ve geliştirme (Braille, büyük punto baskılar, konuşan kitaplar gibi) olanakları da yer almalıdır.

Veri Tabanları, Bilgi Ağları ve İnternet:

Veri tabanı türleri ve özellikleri, yerel, ulusal ve uluslararası bilgi ağları, web, arama motorları gibi temel İnternet araçlarının ve İnternet aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarının kullanımı öğretilen derste, örneğin; özellikle görme engelliler için, NLS (National Library Service for the Blind and Physically Handicapped) tarafından sağlanan Braille materyallerin internet üzerinden tam metin erişimini mümkün kılan Braille Online (Web Braille) (Braille On-line...<http://blind.state.ia.us/Library/BrailleOnline.htm>) gibi siteler de incelenmelidir.

Web Tasarımı :

Derste, engelliler ve görme engelliler için yapılandırılmış ve yapılandırılabilir web tasarım örneklerine de değinilmelidir.

Halkla İlişkiler:

Halkla ilişkiler tanımları, süreç olarak incelenmesi, kullanıcıyla iletişim ele alınırken, engelli bireylere yönelik örneğin; görme engelli bir kütüphane kullanıcısı ile iletişim kurulması durumunda nezaket kurallarının öğretilmesi, yararlı olacaktır. Örneğin; doğrudan siz konuşun, başka birini aracı olarak kullanmayın, kendinizi tanıttın, onun da kendisini tanıttmasına izin verin, yüksek sesle, bağırarak konuşmayın, mimikle konuşmayın, kelimelere ifade edin, kütüphane içinde dolaşması için kolunuza girmeyi onun teklif etmesini bekleyin, yürürken uyarılarda bulunun “bariyer var, başınızı eğin gibi” önemli hatırlatmalar, diğer

engelli kullanıcılarla iletişimde de kütüphanecilerin duyarlı olmasını, duyarlı davranmasını sağlayacaktır. (Tips for Providing...http://infopeople.org/training/past/2006/beyond-ramps/handout3_accessibilitytips.pdf)

Bilgi Hizmetleri Mevzuatı:

Temel mevzuat ögeleri, bilgi merkezi çalışanlarını ilgilendiren mevzuatın incelendiği derste, telif hakları ile özel lisanslar özellikle görme engelli kullanıcılara hizmet vermek durumunda olan kütüphanecileri ilgilendirmesi bakımından ele alınmalıdır. Birçok ülkede telif hakkı yasaları, bilgi kaynağının (kitap , süreli yayın vb.) Braille ve konuşan kitaplar olarak çoğaltılmasına ve ticari amaçla satışı dışında, kullanıcı odaklı olarak, Braille veya sese dönüştürülmesine izin vermekte, telif hakları kapsamı dışında bırakmaktadır (Libraries for the Blind... <http://www.ifla.org/VII/s31/pub/Profrep86.pdf>). Ülkemizde de Telif hakları Kanunu'nun Madde 88. Ek Madde:11 bu izinle ilgilidir (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. <http://www.kultur.gov.tr/teftis/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A183484F186FD0FCCD518>).

Bilgi Merkezi Kurma ve Geliştirme :

Derste, öğrencilere edinmiş oldukları bilgi ve deneyimler ışığında herhangi bir ortamda bilgi merkezi kurma ve geliştirme konusunda izlemeleri gereken yaklaşımların ve uygulanması gereken tekniklerin neler olduğu aktarılmaktadır. Bir bilgi merkezini oluşturan 5 unsur (bina, bütçe, derme, kullanıcı ve personel) açısından planlama yaparken, öğrencilerin, özellikle görme engellileri ve genelde de tüm engellileri dikkate alarak, söz konusu 5 unsura ilişkin yapılandırmalar konusunda da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Ülkemizde, örneğin; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Milli Kütüphane Görme Özürlüler Bölümü, Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphane Braille Bölümü, Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Görme Engelliler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji Merkezi, Anadolu Üniversitesi Kütüphane - Dokümantasyon Merkezi Görsel-İşitsel Bölümü gibi birimlerin çalışmalarına da derslerde yer verilmesi, ayrıca, öğrencilerin dört yıllık eğitimleri süresince yapmak zorunda oldukları stajların bir kısmını da bu birimlerde yapmalarına olanak sağlanması yararlı olacaktır.

Sonuç:

Kullanıcıları kim ve hangi engele sahip olursa olsun, kütüphaneciler, kullanıcıların özel erişim stratejilerini dikkate alarak uyarlanmış çalışma merkezleri oluşturmak için çaba

gösterdiklerinde salt engelli kullanıcıların değil, diğer bireylerin de bilgi dünyasına girebilmelerine yardımcı olacaklardır.

Toplumlar da, engellileri, aynı masada oturan, aynı düşleri paylaşan, aynı ekonomik özgürlükleri ve aynı fırsatları talep eden eşit bireyler olarak gördükleri gün, engelliliğin anlamını çözmüş olacaklardır.

KAYNAKLAR:

- “Avrupa Birliği’nin Engellilerle İlgili Stratejisi”. <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/yurtdisi/giris/TURKCE-EU%20disability%20strategy.doc> (Erişim tarihi: 4 Ekim 2007)
- “Braille On-line (Web Braille)”. <http://blind.state.ia.us/Library/BrailleOnline.htm> (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2007)
- **Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu**. <http://www.kultur.gov.tr/teftis/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A183484F186FD0FCCD518> (Erişim tarihi: 1 Ekim 2007)
- “Libraries for the Blind in the Information Age Guidelines for Development” <http://www.ifla.org/VII/s31/pub/Profrep86.pdf> (Erişim tarihi: 3 Ekim 2007)
- Mont, D. (2005). “Research is Key to moving disability up the Economic Development Agenda”. <http://www1.worldbank.org/devoutreach/july05/article.asp?id=312>. (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2007)
- “Özürlüler İdaresi Başkanlığı- 21 Ekim 2002 .Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi İçin Hazırlanan Taslak Rapor”. <http://64.233.79.04/search?q=cache:4zvN1d02tKUJ:www.tk.gov.tr> (Erişim tarihi: 1 Ekim 2007)
- Perelman, Deborah. “Program Aims to Make Technology More Accessible” <http://www.nysforum.org/committees/access/newsletters/April07-Access-Newsletter.htm> (Erişim Tarihi: 3 Ekim 2007)
- “Tips for Providing Accessible Services”. http://infopeople.org/training/past/2006/beyond-ramps/handout3_accessibilitytips.pdf (Erişim Tarihi: 9 Ekim 2007)
- “Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri”. <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2007)

- <http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr>
- http://www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/bilgi_belge_yonetimi_bolumu.htm
- <http://www.bby.hacettepe.edu.tr>
- http://ilf.baskent.edu.tr/dosyalar/bby_ders_prog.xls
- http://fef.marmara.edu.tr/BBY/drs_icerikleri.htm